

УДК 347.842

Романова А. С., к.ю.н., доцент, доцент
кафедри теорії та філософії права ІПП НУ «ЛП»

Правовий ідеал як регулятор поведінки людини у природно-правовому просторі: інтелегібельне і сенсигельне осмислення

У статті висвітлюється інтелегібельне і сенсигельне осмислення правового ідеалу як регулятора поведінки людини у природно-правовому просторі і основи суспільно-правового розвитку, а також, аналізується система ціннісних орієнтацій життєдіяльності людини та засоби їх досягнення.

Ключові слова: правовий ідеал, правові цінності, природно-правовий простір, ідеологія, людина, суспільство.

В статье освещается интелегигельное и сенсигельное осмысление правового идеала как регулятора поведения человека в природно-правовом пространстве и основы общественно-правового развития, а также, анализируется система ценностных ориентаций жизнедеятельности человека и средства их достижения.

Ключевые слова: правовой идеал, правовые ценности, природно-правовое пространство, идеология, человек, общество.

The article deals with the legal ideal as a regulator of a legitimate human behavior and a basis of social and legal development. The system of valuable orientations of human being and means of their achievement are analyzed.

Key words: legal ideal, legal values, natural and legal space, ideology, man, society.

Постановка проблеми. Кожна людина є особистістю, а тому, на основі власної унікальної життєвої концепції формує правові принципи, установки та ідеали. Важливим чинником, який впливає на формування моделі поведінки людини є її переконання, щодо правового ідеалу. Такі переконання здатні формувати в людини внутрішні стимули до активної правомірної поведінки. Звичайно, створення цих внутрішніх стимулів обумовлено свідомістю людини, здатністю усвідомлювати, оцінювати свою цілеспрямовану, контрольовану поведінку, її правової культурою і ціннісними установками.

Самоствердження людини у природно-правовому просторі можливе лише за умови правомірної поведінки, що ґрунтується на істинному розумінні правового ідеалу, адже жодна сфера життєдіяльності людини не може обходитися без певної моделі тих чи інших явищ, прагнути до яких потрібно протягом життя.

Аналіз досліджень даної проблеми. Над проблемою осмислення правового ідеалу як регулятора поведінки людини у природно-правовому просторі працювало багато видатних зарубіжних та вітчизняних мислителів і науковців минулого і сучасності. Зокрема, І. Кант осмислював поведінку людини через ідею категоричного імперативу як регулятивного принципу.

Процес наукового пошуку ускладнює те, що на основі природно-правової концепції правовий ідеал практично не досліджувався в українській правовій науці. Навіть у філософській літературі ми зустрічаємо вельми однозначну позицію про те, що прийнято виділяти політичні, моральні та естетичні ідеали.

Традиційне уявлення про правовий ідеал в юридичній науці переосмислюється і переглядається.

Слід зазначити, що цій проблемі приділяли значну увагу такі вчені, як В. Бачинін,

І. Ільїн, Л. Кривега, В. Кудрявцев, В. Лозовой, М. Матузов, С. Сливка, В. Соловйов та інші.

Незважаючи на публікації цих і багатьох інших учених, проблема інтелігібельного і сенсильного осмислення правового ідеалу в контексті регулювання поведінки людини у природно-правовому просторі залишається актуальною і такою, що потребує глибокого аналізу.

Мета даної статті зумовлює необхідність філософсько-правового аналізу широкого кола питань, що стосуються інтелігібельного і сенсильного осмислення правового ідеалу як регулятора поведінки людини у природно-правовому просторі.

Виклад основного матеріалу. У природно-правовому просторі людина, в процесі своєї життєдіяльності, формує для себе безліч ідеалів та ціннісних установок. Безперечно, що всі вони є значущі для повноцінного функціонування індивідів, але одним з найважливіших регуляторів поведінки людини, на нашу думку, займає правовий ідеал.

Зміст категорії «правовий ідеал» складається з двох самодостатніх категорій «право» та «ідеал». Мабуть, саме тому, досліджувати таке явище дуже складно, а сам процес потребує ґрунтовного осмислення досконалості права, зокрема природного.

На авторитетну думку В. Шинкарука, ідеал — це взірць досконалості, що виробляється мисленням людини в процесі суспільної практики внаслідок критичного ставлення до дійсності [1, с. 166], тобто, виходячи з вище зазначеного, можна стверджувати, що у змісті правового ідеалу фіксується граничне філософсько-правове знання про сутність і зміст права. Не варто розглядати окреслену проблему лише крізь призму суспільного явища, адже право існує як природний витвір (природне право).

Важливою методологічною передумовою для аналізу правового ідеалу є концепція правосвідомості та правової культури [2, 3]. Якщо людині притаманний високий рівень правосвідомості, то вона може сформувати свій правовий ідеал на основі природно-правових норм, «пропустивши» їх через власні ціннісні установки.

Правосвідомість людини — це, в першу чергу, сукупність індивідуальних духовних якостей, які забезпечують орієнтацію в сфері правової реальності [4, с. 277]. Людині необхідно орієнтуватися на ідеал, особливо, коли мова йде про правове поле держави, адже норми позитивного права не завжди відповідають критеріям справедливості.

Правовий ідеал має гносеологічну природу, а тому, як будь-який суспільний ідеал, за формою вираження є, як правило, ідеєю чи сукупністю ідей [5, с. 85]. Погоджуємося з тим, що на людину спрямовані два вектори, що формують правомірну її поведінку, а саме: вплив з боку суспільства та держави і власні суб'єктивні уявлення про правомірний і праволомний аспект поведінки. Це суб'єктивне відношення проявляється в психологічному усвідомленні правової дійсності, а також у сприйнятті правового ідеалу, що формує основні атитюди правомірної поведінки людини.

Правовий ідеал є метою діяльності людини, як суб'єкта права, що досягається правомірністю її поведінки. Особливість такої мети полягає в тому, що вона містить уявлення про досконалість того взірця правового життя суспільства, який формує для себе людина, а також, є доведеною, так як передбачає знання про досконалі правовідносини, досконалу правову діяльність, досконалу правосвідомість, тобто досконалі правові умови існування людини у природно-правовому просторі. Вірно підмічено, що не можна представляти правовий ідеал як певну вузьку абстракцію,

адже реальний правовий ідеал досить широка і об'ємна система знань [6, с. 67]. Особистісним засобом досягнення правового ідеалу є правомірна поведінка, тобто правовий ідеал апіорі містить інформацію про правомірність поведінки.

Правовий ідеал є вираженням правової культури людини. Саме рівень культури дає можливість людині поглянути на себе «ззовні». У нашому випадку ця можливість полягає в прагненні критично оцінити власне існування в природно-правовому просторі.

Звичайно, правовий ідеал людини і суспільства в різні періоди, або ж через певні обставини може змінюватися. Це природній психоемоційний і свідомо-вольовий процес розвитку правосвідомості і правової культури індивіда. Правовий ідеал будучи феноменом культури, є процесом руху до певного зразка.

На нашу думку, формування правового ідеалу – це вічний і безперервний процес, адже досягнути ідеалу неможливо, зокрема у праві. І, зрештою, якщо теоретично припустити, що можна досягнути ідеалу у будь-чому, то тоді життя втрачає свій сенс, а цивілізація приречена. За таких умов людство перестане бачити перед собою мету і не прагнучим її досягнути. Та все ж, до ідеалу можна максимально наблизитися, тобто, практично він буде досягнутий і засобом його досягнення, безумовно, виступає суспільно-правова активність і правомірна поведінка людини.

Поведінка з правомірним вектором допомагає людині досягнути правового ідеалу, вказує в якому напрямку їй рухатися, чим керуватися при формуванні власних ціннісно-правових установок.

Особливість змісту правомірної поведінки найбільш повно висловив І. Кант, через ідею категоричного імперативу як регулятивного принципу поведінки людини [7, с. 435]. Однозначно, що якщо хочеш досягнути правової стабільності, правового ідеалу потрібно чинити правомірні дії.

У процесі реакції людини на події та явища правового життя виникають певні правові ідеали. Це несистематизовані образи ідеального правового життя, що поєднують в собі емоції, почуття, елементи правової психології, що виражають безпосередні відносини і оцінки правових явищ. У повсякденному правовому ідеалі дуже потужний критичний заряд, і це природно, так як в безпосередніх чуттєвих оцінках на передній план спочатку завжди виступає критичне відношення до правової дійсності [8, С. 29-32].

Окремим різновидом є концептуальні правові ідеали, що трактуються ученими як система знань, ідей, теоретичним обґрунтуванням якої є певна концепція суспільного правового устрою. Такий ідеал формується в межах природно-правового підходу до розуміння явищ правової дійсності, що визначає його абстрактність.

Щодо реальних правових ідеалів, то вони, на думку А. Смірнова є елементами правової культури і виникають як взаємозв'язок правосвідомості, правомірної поведінки. Таких ідеалів можна досягнути в результаті цілеспрямованої правомірної діяльності людини в процесі якої вона (людина) не допускає праволомних дій і формує власну правосвідомість на основі норм природно-правового простору. Учений зауважує, що на противагу означеним ідеалам, існують ідеали-фікції, котрі виникають як неусвідомлене сприйняття дійсності через певні утопічні ідеї, що нав'язуються людині зовні [9, с. 12].

Варто зауважити, що «нав'язані» правові ідеали не здатні сформувати цілісну особистість, котра прагнучим до пізнання права, його ціннісних особливостей. Така людина може дотримуватися певних установок, що на даному етапі вважаються

суспільством ідеальними, але за найменшої нагоди вона намагатиметься уникнути впливу на власну правосвідомість зазначених правових ідеалів. Не існує стійкіших переконань на яких формуються правові ідеали, аніж ті, до яких людина приходиться шляхом проб і помилок, шляхом пошуку істини, а також, тих, що ґрунтуються на природно-правових ідеалах розвитку суспільства.

У процесі осмислення правового ідеалу як регулятора поведінки людини у природно-правовому просторі варто акцентувати увагу на функціональному призначенні такого ідеалу. Звичайно, таких функціональних особливостей можна виокремити дуже багато, але для нашого дослідження цінним буде розгляд регулятивної функції правового ідеалу. Загалом, диференціація процесів регуляції правомірної поведінки найчастіше досить умовна. Складно вичленити специфічні, унікальні риси того чи іншого процесу, оскільки чинники, що формують правомірну поведінку людини у природно-правовому просторі, практично завжди співпадають з регулятивними чинниками. Поведінка людини у природно-правовому просторі характеризується усвідомленістю дій і вчинків, а також, передбачає особливий стан людської психіки, при якому особа спів ставляє свою діяльність з внутрішніми відчуттями і переконаннями (з внутрішнім імперативом) [6, с. 84]. З такого підходу випливає, що правовий ідеал потрібно розглядати як регулятор правової діяльності, а також, духовної правомірної діяльності людини. Тут правовий ідеал виступає в ролі досконалого зразка. Людина, як суб'єкт права, часто опиняється перед дилемою прийняття або неприйняття певних правових цінностей. Правовий ідеал може слугувати внутрішньою заборорою щодо сприйняття означених цінностей суспільства і як внутрішній «наказ» діяти певним чином. Досить часто ціннісні орієнтації певної частини суспільства не відповідають нормам природного права. Вони можуть нав'язуватися людині під тиском сили, але рано чи пізно свідомість особи почне «бунтувати» і спровокує неконтрольований спротив, що може перерости в кризово-катастрофічні стани (суспільна аномія) при яких людина не сприймає існуючі правові ідеали, хоча і не сформувала для себе таких, що відповідатимуть її ціннісним переконанням. Загальновизнано, що в період суспільно-правової аномії, особливо в періоди суспільних революцій, коли існуюча правова система зламана, а нова ще не створена, правовий ідеал виступає безпосереднім еталоном поведінки людини.

Виходячи з цього, можна пояснити причину чому більшість людей, які не знають конкретних норм права, все ж не порушують їх у повсякденному житті.

Регулюючий вплив правового ідеалу безпосередньо впливає на правотворчу і правозастосовну діяльність. У процесі такої діяльності виникають ситуації, коли суб'єкт правозастосовної діяльності змушений обирати між власним правовим ідеалом і правовим ідеалом суспільства загалом. За таких умов варто покладатися на внутрішній імператив, або на розсуд (суддівський розсуд).

Правовий ідеал допомагає врегулювати правові колізії і прогалини у праві, адже в процесі правозастосовної діяльності суб'єкт правозастосування нерідко змушений приймати рішення, виходячи з духу закону. Це загальновизнаний і очевидний факт, адже у правовій нормі неможливо відобразити все різноманіття реального життя, а лише типові правовідносини і поведінку людини [10, с. 341].

Можна навести кілька типових ситуацій, коли правовий ідеал виступає в ролі безпосереднього регулятора правомірної поведінки.

В соціологічних дослідженнях вже давно помічено, що в реальній правомірній

поведінці люди спираються не на знання конкретних норм права, а на певні мотиваційні спонукання до дій, що виробляються як в процесі індивідуальної життєдіяльності, так і передаються з покоління в покоління як буденний суспільний досвід [11, с. 93]. Таке мотиваційне спонукання до дій поєднує в собі дві протилежності: знання конкретних життєвих ситуацій і опору на найзагальніші ідеалізовані уявлення про право. Саме ці уявлення через їхню спільність більш доступні для індивідуальної правосвідомості.

За умови виникнення певних неузгодженостей між існуючою нормою і суспільними відносинами, котрі вона повинна врегульовувати, природно-правові особливості правосвідомості людини надають більш широкі можливості вибору її правомірної поведінки в критичних обставинах.

Висновки. Отже, розкриваючи особливості правового ідеалу як регулятора поведінки людини у природно-правовому просторі, можна зазначити, що відданість певній цілісній системі правових ідеалів, як досконалії моделі переконань і ціннісних установок є тією сутнісною основою життєдіяльності людини не лише у природно-правовому просторі, а й у буттєвому просторі загалом. Лише поєднання різних підходів до осмислення взірця досконалості може дати цілісну картину формування та розвитку правового ідеалу як регулятора і визначального чинника правомірної поведінки людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. — 3-тє вид., переробл. і допов. — К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. — 800 с.
2. Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста / В. О. Лозовой, О. В. Петришин. — Харків : Право, 2004. — 176 с.
3. Сливка С. С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект) С. С. Сливка. — Львів : Світ, 2000. — 336 с.
4. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права : словник / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов. — К. : Ін Юре, 2003. — 408 с.
5. Чернець В. Україна: динаміка культуротворчих процесів : Монографія / В. Чернець. — К. : Держ. Акад. керів. кадрів к-ри, 2002. — 175 с.
6. Головаха Е. И., Бекешкина И. Э., Небоженко В. С. Демократизация общества и развитие личности. От тоталитаризма к демократии / Е. И. Головаха, И. Э. Бекешкина, В. С. Небоженко. — К. : Наукова думка, 1992. — 128 с.
7. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения // И. Кант Сочинения: В 6-ти томах. — М. : Мысль, 1966. — Т. 6. — 743 с.
8. Катаєв С. Трансформація сучасного українського суспільства : постмодерністський контекст / С. Катаєв // Людина і політика. — 1999. — № 3. — С. 29-32.
9. Смирнов А. Р. Правосознание в механизме правомерного поведения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. Р. Смирнов. — М., 2005. — 22 с.
10. Щербельський В. Є. Колізія нормативних актів : юрид. енцикл. : в 6 т. / В. Є. Щербельський ; редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 2001. — Т. 3. — 548 с.
11. Кривега Л. Д. Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества / Л. Д. Кривега. — Запорожье : ЗГУ, 1998. — 202 с.